

Бојана М. Вељовић Поповић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Одсек за филолошју
Катедра за српски језик
Orcid: 0000-0003-0982-5028

СИНТАКСА РЕЧЕНИЦЕ У СРПСКОЈ ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈИ: АСПЕКТИ И РЕЗУЛТАТИ ДОСАДАШЊИХ И ПРАВЦИ БУДУЋИХ ИСТРАЖИВАЊА²

У овом раду даје се преглед досадашњих истраживања синтаксе реченице у српским дијалектима. Консултујући расположиве дијалектолошке радове, аутор сумира закључке и указује на, у науци често помињан, проблем неиспитаности овог језичког нивоа. Преглед се у раду даје по дијалектима – хронолошким редоследом наводе се студије и појединачни радови те закључци у њима саопштени. Показало се да до сада, осим двеју докторских дисертација које узимају ову проблематику за предмет научног бављења, није публикована ниједна студија у целини посвећена синтакси реченице. Све што о овом питању постоји у науци у виду је узредних напомена у обимом невеликим поглављима студија традиционално посвећених примарно испитивању прозодијског, гласовног или морфолошког плана.

Циљ је да се овим радом укаже на неопходност бављења истраживањима овога типа, како богата језичка грађа која нуди могућност извођења теоријски важних лингвистичких закључака не би и даље оста(ја)ла неоткривена и непозната научној јавности.

Кључне речи: дијалектологија, дијалекатска синтакса, синтакса реченице, дијалекат, народни говор

1. Увод

Много пута је у литератури, на научним скуповима и универзитетским предавањима изречена тврдња да су штокавски дијалекти, са свим богатством и разноликошћу језичких особина, неисцрпна ризница за проучавање српског језика како у синхроној тако и у дијахроној перспективи. „Дијалекти су”, како је истицао П. Ивић (1990: 209), „документи; они су чак најбогатија збирка података о прошлости нашег народног живота [...] дијалекти су, уза све друго, и чисто лингвистички

1 bojana.veljovic@filum.kg.ac.rs

2 Истраживање у овом раду финансирано је по Уговору о преносу средстава за финансирање научноистраживачког рада запослених у настави на акредитованим високошколским установама у 2024. години 451-03-65/2024-03/ 200198.

документи. Они поучавају поред осталог о две капиталне ствари: какви све односи могу постојати у свету језичких система, и какве се све промене могу одиграти у том свету.”

Територијално условљена варирања унутар различитих система, спој архаизама и иновација који сведочи о путевима језичког развоја током вишевековне еволуције ишчитавају се из записа које у последњих преко стотину година српској науци у наслеђе остављају дијалектологи, теренски истражујући идиоми на различитим тачкама српског етнојезичког простора. Током двадесетог столећа, које важи за златни век српске дијалектологије, на темељима успостављеним од стране двојице највећих српских лингвиста – Александра Белића и Павла Ивића – обојице првенствено дијалектолога и историчара језика (Remetić 2017: 86–88), интензивно се радило на описивању великог броја говора на читавој територији тада заједничке државе. Описи који су настајали осветлили су језичке прилике на великом делу штокавштине и српску дијалектологију и дијалектологе учинили познатим и признатим у ширим, словенским и европским лингвистичким круговима. Захваљујући тадашњем великом интересовању за проучавање народних говора, данас на располагању имамо вредан језички материјал и лингвистичке студије посредством којих се научна јавност може упознати са одликама територијалних варијетета нашег изразито комплексног и разноврсног етнојезичког простора.

Немали број пута, ипак, поновљена је (уз извесни степен упозоравања) и тврдња да се, и поред великог труда научних прегалаца, на српској дијалекатској мапи и даље називају значајне „белине”. Неки дијалекти и говори (иако за значајан број њих имамо монографске описе) остали су у потпуности неистражени. У новије време у научним круговима истиче се и чињеница да је синтаксички аспект српских идиома готово у потпуности неиспитан – прозодијске, фонетско-фонолошке, морфолошке, па и лексичке прилике најчешће су истраживани језички нивои, и ту наука располаже значајнијим подацима. Синтакса је у студијама посвећеним српским говорима увек остајала по страни. У обимним монографским описима за приказ синтаксичких прилика остављан је сразмерно мали број страница. Податке о синтаксичком језичком плану редовно налазимо у (пот)поглављима „Из синтаксе”, „О синтакси”, „Напомене о синтакси”, „(По)нешто о синтакси” и сл., а није необично ни да она у потпуности изостају. Овакав методолошки поступак често се оправдава а) сложености синтаксичке и уопште дијалекатске проблематике и недостатком простора за питања синтаксе у већ обимним студијама; б) тиме да прилике у датом говору не одудару од стандарда, те се не сматра значајним да се детаљније опишу; в) опаскама да је реченица неког дијалекта (ово се пре свега тврди за говоре косовско-ресавског типа) редукована, да изостаје епско причање које је одлика ранијих епоха те грађа не пружа довољно материјала за дубље бављење синтаксичком проблематиком (уп. Воžовић 2008: 343; Јовић 1968: 214) – што за неке

идиоме не важи, па се за говоре херцеговачко-крајишког и зетско-сјеничког дијалекта (поводом бјелопавлићког говора, на пример) истиче да је у питању епски крај са доста израженом наративношћу у говору и често емоционалним односом према речи и говору уопште (Супић 1977: 176), али аутори ипак не дају детаљније синтаксичке описе; г) помиње се неретко и фрагментираност, дигресивност, недовршеност и испрекиданост дијалекатске нарације, што је фактор који отежава или онемогућава анализу и сл. Све поменуто делује обесхрабрујуће за истраживаче (посебно почетнике), па се и данас чешће опредељују за утврђену и разрађену методологију и настављање устаљене традиције и праксе. На крају, треба поменути још и то да се у поглављима о синтакси у синтетичким студијама аутори редовно одлучују да дају попис диференцијалних карактеристика у односу на стандардни варијетет, без минуциозније анализе језичке грађе. Дају се напомене о примерима „померене” и „необичне” употребе синтаксичких јединица или реченичних обрта, углавном селектовани на основу слободне процене аутора, у виду пописа граматичких категорија уз навођење илустративних примера из грађе, док, са друге стране, дијалекатски текстови, који се по традицији прилажу на последњим странама студија, и примери навођени како би поткрепили неке друге појаве у књизи, остају убележени да сведоче о томе да таквих синтаксичких „занимљивости” ипак има неупоредиво више од онога колико и како је приказано.

Овај приказ има за циљ да утврди степен испитаности синтаксичке проблематике српских народних говора. Ограничавамо се на представљање података о резултатима истраживања синтаксе реченице, и то због тога што је морфосинтаксички план (мислимо превасходно на синтаксу падежа и синтаксу глагола) чешће био предмет анализе у појединачним радовима, студијама и поглављима у монографијама³. Намера аутора јесте да сумира досадашње резултате, дефинише путеве којима се до сада кретала српска дијалектологија у овом домену, те покуша дати смернице или барем потцртати неопходност окретања бављењу синтаксичком проблематиком. Знање о српским дијалектима тако би се обогатило новим погледима, а верујемо и да би се дошло до неких закључака који су од општелингвистичког значаја и превазилазе оквире дијалектологије, јер диверзитет којим се одликују српски народни говори пружа ту могућност⁴.

Корпус за овај рад чине сви аутору познати монографски описи публиковани у часопису *Српски дијалектолошки зборник*, студије објављиване као појединачна остварења, као и чланци у другим научним

3 Софија Милорадовић аутор је прегледног рада који сумира резултате досадашњих истраживања синтаксе падежа, дајући хронолошки преглед публикација те критички осврт на примењивану методологију (детаљније о овоме у: Miloradović 2015).

Синтаксом глагола бавила се ауторка овога прилога, а на уводним страницама своје студије даје детаљан преглед литературе из ове области (Veljović 2018: 8–66).

4 Дијалектолозима су на располагању квестинари (в. М. Ivić 1963: 13–31. и Rakić Milojković 1995: 521–570) за испитивање синтаксичког језичког нивоа, као драгоцену помоћ у теренском раду.

часописима. Целовит попис консултоване литературе налази се у одељку Литература, као и у самом раду, при чему се аутор опредељује да помене и наведе само оне изворе у којима је у било ком виду третирана циљана проблематика (дакле, не и оне које не садрже поглавља о синтакси реченице), односно чије резултате у раду приказује.

2. О описима и степену истражености синтаксе реченице српских дијалеката

У овом сегменту рада осврнућемо се на теоријско-методолошки приступ и резултате истраживања синтаксе реченице српских дијалеката у дијалектолошкој литератури. Због прегледности праћења излагања, али и могућности извођења закључака за сваки од појединачних дијалеката српског језика, аутор рада опредељује се да преглед организује по целинама, односно да материјал о појединачним српским говорима групише и представи по дијалектима. Пошто су у свим радовима степен интересовања за синтаксичку проблематику и обим података мање-више исти, одлучили смо се да у излагању грађе предност дамо хронолошком редоследу објављивања публикација.

2.1. Од два дијалекта која улазе у основицу српске стандарднојезичке норме, синтакса реченице говора **херцеговачко-крајишког** типа чешће је у ранијим дијалектолошким радовима била предмет истраживања у односу на шумадијско-војвођанске идиоме.

Ускочки говор П. М. Станића (1977: 9–259) прва је обимнија студија у потпуности посвећена синтаксичкој проблематици неког херцеговачко-крајишког, и уопште штокавског, говора. На нешто више од 150 страница расветљавају се синтаксичке прилике на овом делу штокавштине, отварају важна синтаксичка и морфосинтаксичка питања и научној јавности на располагање ставља значајан и богат језички материјал. Иако по оријентацији у већој мери диференцијалан према тадашњој стандарднојезичкој норми, овај опис пружа знатно потпунији и обухватнији увид у односу на раније и касније публикације. Поглавља која садржи јесу: „Ред речи” (5–8); „Конгруенција” (8–11); „Елиптичност” (11–13)⁵; „Негација” (13–14)⁶; „Потенцирање значења (експресивност)” (14–18); „Питање плеонастичности” (18–19); „Изрази” (19–20); „Примери за паратаксу” (20⁷); „Примери за хипотаксу” (22)⁸. За наш приказ од посебног значаја су два

5 За синтаксу реченице овде је од значаја ауторов закључак да је елиптичност у ускочком говору слична оној коју познаје стандардни идиом. Неки од примера који ово илуструју су: *Идем у дрва* (= *Идем у шуму да насечем и доштерам дрва*); *Сћан, да није ова дуља* (= *Сћани да видим да није ова дуља*) и сл.

6 У којем се, између осталог, помиње дисјунктивно значење које негација *не* има у примерима типа: *Лијечијо га ја не лијечио, он (зуб) боли*.

7 У оквиру кога, без улажења у анализу језичког материјала, аутор даје примере: а) копулативних, адверзативних, дисјунктивних, ексклузивних, конклузивних, те асверативних реченица.

8 Где се издвајају декларативне, темпоралне, финалне, оптативне, каузалне, концептивне, кондиционалне, консекутивне, компаративне и модалне, релативне и

потпоглавља. Прво је „О неким односима у сложеној реченици” (25–29), у коме се могу пронаћи примери семантичког укрштања, када се поред доминантног препознаје и неко друго, додатно значење у синтаксички структурама. Бележене су потврде временских реченица уз присуство узрочне (*Нѣће ни ма̀нкаѣи, док су ни рѣке*) или погодбене семантике (*Ду̀ша су ми двѣ пайрике ка се лиѣеио љрѣдѣ*); намерних уз укрштај са последичним или узрочним значењем; узрочних са погодбеним, временским и исказним значењем; допусних са погодбеним; погодбених са поредбеним, допусним, супротним, временским и жељним значењем; поредбено-начинских са жељним, последичним и исказним значењем; односних реченица у којима се препознаје временска, погодбена, допунска, исказна реченица; последичних и намерних; жељна, исказна и намерна семантика. Друго поглавље, „Везници” (29–38), садржи примере неких од најфреквентнијих везника, уз одређење њихове семантике и системског статуса. У ускочком говору, наводи се у овом одељку, везник *без* је фреквентан и може значити *сем, осим, већ, нешто* (*Не ва̀ља ко̀сиѣи без ѣред Илїндан*); везник *дако* употребљава се у независним и зависним реченицама са значењем жеље, наде, намере, ишчекивања; везник *а* у служби везника зависних реченица бележен је у значењу *чим, ѡтек, ѡтек шѣо* (*А сам вѝдѣо ѣе о̀де, ја̀ за̀ њѣм*), а у споју са *не* (*а не*) и *ѣе* значи *а камоли, камоли*. Везник *нека* у споју са *шѣо* има адверзативно значење *не само – већ* (*Нека шѣо га̀ ижбу̀рка но̀ га̀ ѣжеде*). У ускочком говору везник *ѣе* има нешто специфичнију копулативну функцију и одговара, ако не сасвим, особито у стилском погледу, везнику *ѣа* (*Шѣа̀ му е ѣе ѣлѣѣ*) – аутор истиче да копулативне реченице са везником *ѣе* имају призвук консекутивности, као и компоненту асеверативности (*Он бо̀лѣ ѣе бо̀лѣ*); исти везник употребљава се и наместо везника *шѣо* и релативне заменице *који*. Копулативна свеза *ѣа* може бити адверзативни везник (*Ја̀ ѣшла, ѣа̀ њѣшѣа*); адверзативни везник *већ* (*веј*) у споју са кондиционалним везником *ако* може бити и ексклузиван, са значењем *сем, осим*. Даље се говори о употреби *али* у служби и значењу везника *или*; употреби удвојених и комбинованих форми везника *ни* и *ниѣи*; везничком пару *јали – јали*; споју везника *ѣа* са везником *да*. Занимљив податак јесте и да домен везника *ѣе* обухвата сферу употребе: а) декларативног везника *да* (*Зна̀ш ѣе не ѣѣѣм ра̀кију*); б) каузалних везника *шѣо, заѣо шѣо, јер* (*Ра̀дѣе се ѣѣ се ѣдае*); в) узвичне речце *шѣо*; г) узвичног прилога *како*. Уместо декларативног *да*, у ускочком говору неретко се употребљава *е* (*Ја̀ вѝђу е лѣжѣ*), које се користи још и уместо везника *шѣо* и у каузалној служби и сл. Аутор даље приказује домене употребе везника *шѣо, док, кад, ако* и *да*, при чему се пажња посвећује превасходно оним језичким околностима у којима ови везници имају другачију употребу или семантику у односу на стандард. Посреди је, дакле, иако диференцијално конципиран, садржајан и обухватан синтаксички опис.

корелативне, интерогативне неуправне реченице, те примери везивања зависне реченице за какву другу реченицу без употребе везника.

Једна од најраније објављених монографских публикација у којој налазимо осврт на синтаксу говора херцеговачко-крајишког типа, али и штокавског говора уопште, јесте *Диалекти источне Херцеговине* Д. Вушовића (1927: 3–70). Из поглавља „Непроменљиве речи и нешто из синтаксе” (65–80) сазнајемо свега неколико података о синтакси реченице – да су раставни везници *али* и *или* синонимни (*Оће ћемо ја али ши⁹*), те да се свезе *да* и *јер* у исказним, намерним и узрочним реченицама често замењују са *е* (*Кажу е је био јунак*), што се поклапа са напред поменутих приликама у ускочком говору. Остатак поглавља резервисан је за осврт на употребу прилога, глагола и предлошко-падежних конструкција.

Деценију касније, Ј. Вуковић (1938-39: 1–114) у синтетичком раду *Говор Пиве и Дробњака* научној јавности пружа нешто детаљнији увид у синтаксичке прилике овог дела херцеговачко-крајишке зоне. Поглавље „Синтакса” (80–106) овде заузима нешто већи број страна, а о реченици сазнајемо из одељка „Свезе” (100–106). Аутор на самом почетку истиче да у овом идиому свезе имају она значења као и у Вуковом језику народних умотворина, те издваја само оне облике и значења која се тамо не налазе. Као важно помена, истиче се да се у овом говору у значењу *као да*, *биће да* и *можда* користи окамењен облик погодбеног начина глагола *рећи* – *би́рекџ*, што реченици, прецизира аутор, даје неку врсту модалног значења, где онај ко говори изражава вероватност глаголске радње (*Би́рекџ ће киша = Изгледа да ће киша*). Модалним свезама придружује се и облик *кочини* или *кџичиње* у значењу *као да* (се нешто ради, али у ствари се не ради). У значењу допусних свеза *ако и* и *и ако* долази обично комбинација *све ако*, *све да*, *све кад* (*Свџ кад би га клџо, не би ши кџџо нишиши*). Уместо релативне заменице *шишо* обично се употребљава свеза *ше* (*Дџј м(и) онџ пџре ше си ми дџжан*) и сл.

У одељку *Из синтаксе реченице* (701) студије *Говор Горобиља* (Nikolić 1972: 623–746) аутор издваја свега неколико синтаксичких појединости. Истиче се да се у овом говору односне реченице везују односно-упитним заменицама *чији*, *чија*, *чије*, без обзира на род и број појмова на које се односе; да се као упитно-узрочна реч најчешће јавља *шишо* (*Шишо ни си дџшџ сџнџшџ?*); а у овој служби се врло обична је и именица *чудо* (*Чџдо шебџ ни су звџли?*).

Годину дана након објављивања студије о горобиљском говору публикована је књига *О говору Змијања* Д. Петровића (1973). Потпоглавља одељка „О синтакси” (129–161) одговарају онима у претходно наведеној студији и по предмету интересовања и по обиму, с тим да је сегмент „Напомене о реченици” (157–161) нешто информативнији. Најкрупнија карактеристика змијањског говора, потцртава аутор, када је у питању структура реченице, огледа се у веома високој фреквенцији модела чије је семантичко обележје ’анонимност субјекта’, а појављује се у примерима типа: *Дошло и зајрџло ме и дџла ме*. У испитиваном говору у

9 Аутор приложени грађу не акцентује, те стога и ми у раду не обележавамо прозодички ниво.

релативним реченицама среће се и облик *што* наместо обичнијег *који* (*Свјетлац што одā двнѡћ*); а у конструкцијама типа: *Пдљуби нѡвѡ ђе се кѡвѡ крѡ*, поред месног значења препознаје се и елемент релативности. Као и за претходно наведене херцеговачко-крајишке говоре, и овде налазимо податак да се у декларативним реченицама у служби везника употребљава *где* (*ђе*), који је фреквентан и у узрочним реченицама. Приступ је, дакле, и у овом опису диференцијални – аутор истиче само оне карактеристике које су у истраженом говору најмаркантније и које га истовремено диференцирају у односу на стандарднојезичку норму.

На једној страни студије *Говор Љештанског* (Тешић 1977: 165–328) – у одељку „Из синтаксе реченица” (245) – сазнајемо да се у љештанском говору уз везник *док* редовно употребљава одрични глаголски облик (*Чекаћу га док не дођѡ с воде*); те да је уз форму потенцијала у намерним реченицама такође обавезна негација. У служби везника узрочних реченица користи се и овде прилог *ђе* (*Неће да каже ђе не зна*). У поредбеним реченицама за исказивање изузетне неједнакости, поред других, обичнијих везника, користе се и *дели* и *што* (*Не може се ни он појети, а дели што*). Истозначан са временским везницима *чим* и *шек* редовно је бележен везник *а*, што је констатовано и у ранијим истраживањима говора овога дијалекта.

У књигу *Говор Баније и Кордуна* (Petrović 1978) аутор увршћује „Напомене о реченици” (139–141), где се, међу осталим појединостама, наводи да је присуство модела чије је основно обележје ’анонимност субјекта’ одлика и овог као и говора Змијања, с тим да је он у говору Баније и Кордуна знатно ниже фреквентности. Као и на већем делу херцеговачко-крајишке зоне, и овде се употребљава начинска конструкција са везником *ђе* уместо *како*, а *ђе* се употребљава и наместо *куд* и *камо*. Искључне реченице честе су са везницима *ван* и *него*. Интересантне су, истиче аутор, и поредбене конструкције типа: *Није нигда ни-било боље што-е саде*; и: *Љешић о-свѡштиа*. У релативним реченицама уместо *који* обичнији је везник *што*, а бележени су и примери употребе *док* уместо *чим*. У корелативним реченицама везник *док* употребљава се и уз негацију и без ње. Обележје упитних реченица су везници *јере* и *раштиа*.

У обимом невеликој студији *Говор села Обади у босанском Подрињу* (Simić 1978: 1–124) поглавље „Из синтаксе реченица” (100–101) садржи информације о томе да уз везник *док* увек иде глагол са негацијом. У овом говору *док* зна за узрочну употребу, а у истој служби употребљава се и везник *где*, као и лик *ко* (*Имо сам шорбицу упршњацу, у ној љѡба нисам имо, па ја, ко сирѡштиња*). Обележје одричних реченица са значењем ’ако’ је везник *што* (*Никуда оно неће узети прѡш што му га нећеш у шаке даши*). Облик *кад* се уз потенцијал употребљава у концесивном значењу (*Не дам ти кад би црко*). Најзад, уместо емфатичног, адверзивног *а* *камоли* аутор је редовно бележио *а дели*.

Говор личких жекаваца (Dragičević 1980: 15–241) податке о синтакси реченице садржи у поглављу „Напомене о неким реченичним конструкцијама и појединим исказима” (198–201), у коме читамо да се у говору

Лике широко употребљавају имперсоналне конструкције типа: *Нијесу имали вијенца*. Везник *док* (*Ўзџели су ђдм̄а дђк су џшли*) шири се на рачун употребе *чим* – *Чим ш̄амо прѣћѣ преко вђдѣ, н̄ишиа му нѣ смијѣ*. Везнике *неџо* и *већ* потискује речца *мал* (*Нѣм̄а кџд̄а мал бјѣжаши*). Релативне реченице са везником *ш̄ио* обичније су него са *који*. Уместо везника *или* и у овом говору понекад се употребљава везник *а* (*Свѣдно ш̄и – ј̄а а ђн*) и сл.

Поглавље „Напомене о реченици” (214–219) у књизи *Говор околине Колашина* (Риџица 1981) садржи можда и најпотпунији и најинформативнији попис везника и њихових синтаксичко-семантичких одлика. Аутор азбучним редом наводи везнике, речи и изразе у функцији означавања реченичних односа, али само оне који су диференцијални у односу на стандард. Богата грађа и довољан број илустративних примера пружају могућност извођења нових закључака и погледа у односу на дотадашњу литературу. Но, сем што даје попис забележених синтаксема и примере који их поткрепљују, аутор не улази у дубљу анализу њихове семантике, домена употребе нити односа са другим синтаксичким јединицама у систему.

Студија *Говор села Горње Цапарде (код Зворника)* (Ђукановић 1983: 191–294) у поглављу „Још неке синтаксичке особености” (262–263), као и у претходно наведеним, садржи информације о употреби појединих везника. Сем тога, истиче се и да се у приповедању широко употребљавају непотпуне реченице, нарочито када је посреди казивање неке доживљене радње (*Ј̄а џ соби. ђн сѣиѣш̄ хѣџу и ђиѣ в̄раши“ се у Црнџ Гђру. Виџио Л̄аз̄ара, ш̄ђ н̄аши ђшаџ [...]*) и сл.

Најзад, аутор студије *О џовору околине Удбине* (Равлица 1984: 357–424) у оквиру сегмента „Напомене о реченици” (413–415), између осталог, разматра супротне реченице, закључујући да су најчешће са везником *неџо* – *Није ш̄ако неџ-вако*; наводи се да уз жељне реченице са функцијом емфатичног ограничавања уведене везником *барем*, потом уз *док* (*Чѣкаћу џа док нѣ дође*) и *ни* (*Нѣсу ни долазили кџћи*) редовно долази одрични облик глагола, а исто је и у наменско-жељним реченицама са потенцијалом (*Лѣш̄им нѣ-би-ли с̄иѣџла пр̄ије к̄ишѣ*); те објекатским реченицама (*Виџем нѣ-би-ли-ме чџли*). У говору Удбине у временским реченицама уместо *чим* редовно се употребљава *док*.

2.2. Од свих српских дијалекта најмање пажње синтаксичком језичком нивоу посвећено је у описима говора **шумадијско-војвођанског** типа. Све што се о синтакси шумадијско-војвођанске реченице зна своди се на неколике узгредне напомене у малобројним дијалектолошким описима.

Изузетак од овога представља обимна докторска дисертација Д. Урошевић (2015) *Релативна реченица у шумадијско-војвођанском дијалекту*, одбрањена на Универзитету у Новом Саду. У њој се први пут у српској дијалектологији детаљно и свеобухватно описује један потпуно неистражен тип зависносложене реченице. Методолошки приступ за који се ауторка у свом раду опредељује јесте давање потпуног описа и

прегледа прилика у овој граматичкој категорији на територији читавог шумадијско-војвођанског дијалекта. Стање у систему овога дијалекта пореди се са старосрпским, стандарднојезичким и приликама у другим српским дијалектима. Грађа је распоређена и анализирана кроз следеће целине: I. Увод. II Релативна реченица. III. Релативне реченице са заменичким релативизаторима у шумадијско-војвођанском дијалекту. IV. Релативне реченице са заменичкоприлошким релативизаторима у шумадијско-војвођанском дијалекту. V. Релативне реченице са везничким релативизаторима у шумадијско-војвођанском дијалекту. VI. Закључна разматрања. Значај ове докторске дисертације је вишеструк. Пре свега, како ауторка наводи, „дијакхронијска синтакса још увек се суочава с проблемима реконструкције хипотактичких структура; исходишта релативних реченица и путеви њеног развоја ни дан-данас нису довољно јасни [...] у последње време увиђа се значај испитивања синхронизацијских варијација реченичних структура за утврђивање путева развоја зависносложених реченица. Синхронизацијске варијације нам омогућавају директно посматрање језичке промене.” (Urošević 2015: 5) Такође, „главна досадашњих типолошких студија такође је утемељена на корпусима стандардног и(ли) писаног језика [...] Тек је у новије време ’откривена’ дијалекатска синтакса као драгоцен извор информација за језичку типологију, што је довело и до стварања посебног функционално-типолошког дијалектолошког метода синтаксичких истраживања.” Даље, „анализа релативне реченице у народним говорима који представљају дијалекатску основицу стандардног језика омогућава нам да се боље сагледа улога писмености и стандардизације језика у усавршавању, фаворизовању и стварању нових синтаксичких модела. Шумадијско-војвођански дијалекат је подесан за таква испитивања”. Најзад, „неки аспекти релативне реченице могли би се осветлити и са становишта комуникативне перспективе реченице, будући да овај аспект није присутан у истраживањима релативних реченица у српском и хрватском језику” (Urošević 2015:5–7). Закључујемо да је у питању значајан допринос српској дијалектологији, а пре свега дијалекатској синтакси, и надамо се да ће ова студија бити само једна у низу сличних које ће настати на новоуспостављеним темељима и правцима развоја ове дисциплине.

Прве податке о синтаксичким одликама шумадијско-војвођанских идиома доноси студија *Сремски говор* Б. Николића (1964: 207–413). У поглављу „Реченица” (362–363) наводи се да се у сремском говору често изоставља предикат када се он, на основу смисла, може претпоставити (*Кад ја, идјави се Лука на враћа*); да се као раставни везник употребљава *а* (*А њи, а сирџма*), те да се везник *док* користи са семантиком *чим*, *пошто* (временски и узрочно).

Говор Госпођинаца у светлости бачких говора као целине И. Поповића (1968: 1–248) садржи, нешто опширније у односу на претходно, поглавље „Синтакса реченице” (237–243), где се, као и за сремски говор, наводи да везник *док*, поред осталих, има и значење *чим*; потом да

се поред *мада* употребљава *макар да* и *макар што*, као и да се при истицању негације јавља двострука негација *ни не* уместо *и не*, и то је све од података о синтакси реченице у овом раду.

Колубарски говор Б. Николића (1969: 1–72) у поглављу „Напомене из синтаксе и лексике” (58–67) доноси информације о специфичном распореду енклитика. Поред тога, аутор наводи и да чест је везник *ше*, а ређа је употреба везника *ја*.

Шумадијски говор у Грузи са особитим освртом на акценше (Stevović 1969: 401–635) већ по самом наслову сугерише да синтакса неће бити предмет детаљнијег описа. У трима обимом сужених поглавља о синтакси реченице – „Безличне реченице (типолошки)” (500–501); „Неки најобичнији примери хипотаксе” (501); „Модалне сложене реченице” (501–502) – наводе се, без детаљније анализе, појединачни примери безличних реченица, мањи број потврда за хипотаксу, уз коментар да народни говори као разговорни језик немају изграђене реченице хипотаксе, нарочито немају обиље свеза за зависне реченице. Сходно наведеном, констатује се да се зависне реченице са *јер* скоро редовно јављају као полузависне и сл.

2.3. О синтакси **смедеревско-вршачких** говора најмање је података у српској дијалектологији. Једино у студији *О говору Галипољских Срба* П. Ивић (1994) посвећује пажњу, мада опет у малој мери, и овом језичком нивоу. Синтаксичкој проблематици окренуто је поглавље „Свезе и сличне речце” (392–394), у коме се констатује да је конструкција *да ли* непозната галипољском говору, но сама речца *ли* у питањима долази врло често (*Лучом ли наложаваше?*). Конструкција *са је ли* такође нема (*Ле“пџ ли је?*). У темпоралним реченицама са *док(ле)* речца *не* никада се не јавља (*Пише, ијше док се ойше*). Галипољски говор карактерише и употреба свезе *што* у експликативним реченицама; а уместо свезе *и* употребљава се асиндетска конструкција. И то је све што до сада знамо о синтакси реченице галипољског говора.

2.4. Прве и до сада најрелевантније и најпотпуније податке о реченици **косовско-ресавског** дијалекта научној јавности доноси обимна и репрезентативна студија *Трстенички говор* (Jović 1968: 1–238). Већ на самом почетку поглавља „Проблеми реченице и њених делова” (214), Д. Јовић наводи да реченицу трстеничког говора не одликује богатство каквог има у стандарду. Она је редукована на најосновније елементе, а епско приповедање карактерисало је старије епохе. Анализирани су различити сегменти синтаксичког језичког нивоа, а овде издвајамо следеће: „Субјекат и предикат” (214–215), поводом чега је истакнуто да се при идентификацији природних појава употребљава субјекатска реченица (*Пада слана*); да постоје искази без глаголског облика (*Цџо гџн кџша*); те да је логички субјекат чест у овом говору (*Жџо ми*). У одељку „Пасивна реченица” (215) констатује се да је употреба медијалне конструкције уместо пасивне у овом говору обична појава, као и употреба неких медијалних конструкција са вредношћу пасивних.

„Императивне реченице” (216–217) – не одступају од стандардних, те аутор издваја неке доминантније моделе. „Дезидеративне реченице” (218) – има их више модела: са потенцијалом, перфектом без споне, презентом и имперфектом. „Намерне реченице” (218) – исте су као у стандарду, с тим да се у предикату увек користи презент глагола, нема примера са потенцијалом нити са везником *како би*.

Занимљиве податке доноси и студија *Говор Рагимаца* М. Томића (1987: 303–474), презентујући материјал из овог исењеничког говора. У поглављу „Везници” (437–438), између осталог, сазнајемо да су везници *и* и *иа* синонимни, да иза *док* и *докле* речца *не* није обавезна (*Чѣкај док не дође* и *Чѣкај док дође*). Даље, анализом грађе закључено је да се асиндетске конструкције доста ретко употребљавају без *и*; да се у духу балканистичких тенденција енклитички облици срећу често на реченичном почетку (*Сам му казѡ; Ти доно*); те да, у зависности шта се у говору жели истаћи, субјекат може стајати испред или иза предиката, док се предикат или помоћни глагол често изостављају (*Бѡже, џѡ гѡн кѣша; Жѡ ља*) и сл. „Реченица” (440–441) не показује значајније специфичности у односу на стандардни језик, те су стога само приказани доминантни типови и дати примери за сваки од њих. Издвајају се: а) пасивне реченице (*Лѣбац је лѣѡ испѣчѣн* и *Лѣбац се лѣѡ испѣко*); б) субјекатске реченице (*Пѡда снѣџ*); в) упитне, које обично почињу са *ди* (*Дѣ ће дѣш?*); г) намерне реченице, које су редовно са *да* (нема примера са *да би, како би*) (*Дѡшли да кѣу*); д) кондиционалне (*Ако ће донесѣш, ће прѣмим*); љ) императивне, са *нека, да, немѡј* или *немѡјше* на почетку (*Немѡј да дођеш*); е) дезидеративне, којих има неколико типова (*Јѡ би прѡ; Нека ти се нѡђе; Јѣ ми се*); ж) допусне реченице (*Ўзми свѣ, мѡкар шѣѡ ѣмаш*); з) временске (*Причѣкај ме док ѣоузѣм крѡву*); и) супротне реченице (*Јѡ сеѣм ѣѡд шрѣшњу, а ѡн шрѣсѣ озѡдр*); ј) искључне реченице (*Лѣѡ блејѣ, сѡмо мѡло млѣка дајѣ*); к) саставне реченице (*Сѡмо глѣда и се смѣшка*); л) узрочне (*Не шрѣба да ља шѡљѣко мѡлиш, кад неђе*); љ) атрибутивне реченице (*Тѡ су онѣ снѣске јѡбуке, чијѣ су ѣрѡне дошле до зѣмње*); м) објекатске (изричне) реченице (*Вѣдим јѡ дѣ ѡн бѣје*).

Поглавље „Из синтаксе реченице” (343–347) садржи резултате добијене анализом средњеибарских говора (Воѡовић 2008). Анализирају се неки типови пасивних реченица и аутор истиче да се уместо пасивних у овом говору употребљавају медијалне конструкције са презентом (*Тѡ дијѣше се сѡмо воли*). Медијална конструкција има вредност пасивне у везама типа: *Чѡвек се ѣѡ ѡчѣма ѣѡзнѡе*. Поред нормалних обрта у упитној реченици постоје и инверзни обрти с везником *да* на почетку исказа; императивне реченице, судећи по моделима који се употребљавају, не одступају од стандардног језика; у зависности од ритма исказа, у кондиционалним реченицама, везник *ако* има две форме – редуковано *ко* и *ако*. У наставку аутор се бави моделима дезидеративних реченица, намерним реченицама, предикатским и придевским допунама.

Књига *Койаонички говор* П. Радића (2010) у поглављу „Синтакса” (80–88) садржи податак да се везник *шио* употребљава у изричним реченицама (*Нисам знала шиио иушииш*); да је *шио* најзаступљеније у односној функцији; а издвајају се и неке особености поводом реда речи у реченици, при чему се констатује да се прилике слажу са осталим говорима косовско-ресавског дијалекта.

2.5. Прве податке о синтакси говора **зетско-сјеничког** дијалекта налазимо у раду *Источноцрногорски дијалекати* М. Стевановића (1933-34: 1–128), где у поглављу „Начин везивања реченица и појединих речи” (123–128) налазимо податак да се у овом говору раставно или готово никако не употребљава – најобичнији је раставни везник *али* (*Мбраш чувџи кџе њли ђвце*); с друге стране, *али* је у супротном значењу необично, јер су га потисли везници *ама* и *ема*, италијанског порекла. Искључиво негативне реченице са онима чија супротна радња мора да се деси везује везник *веј* (*Не смџе више чекаџи веј мбра да враџи*); узрочне реченице се, сем везницима *јер*, *иошио* и *кад*, везују и свезама *ер* и *ел* и сл.

Б. Милетић (1940: 211–663) у обимној студији *Црмнички говор* у поглављу „Употреба свезица (и сличних партикула)” (564–581) износи податак да у употреби везника и партикула у овом говору постоје знатна одступања у односу на стандард, и то тако што су неки у књижевном језику уобичајени везници овде ретки или сасвим непознати. Изостаје, рецимо, адверзативно *већ*, каузално *будући да*, интерогативно *зар* и *да ли*, асеверативно *дакако* и *дашио*. Неки се, с друге стране, употребљавају у другачијем значењу – *али* у дисјунктивном, *зашио*, *ка*, *док*, *чим* у каузалном, *шио* у кондиционалном и сл. Код неких везника је значење уже док је код других шире. Аутор излаже најпре одступања која су општије природе, а потом се задржава на употреби сваког везника појединачно дајући примере.

О синтакси реченице средњекатунских говора податке садржи у теоријско-методолошком смислу значајна и обимна студија *Староцрногорски средњокаџунски и љешански говори* М. Пешикана (1965: 1–294). Издвајамо овде поглавље „О реченици, слагању њених делова и употреби везника” (208–212), унутар кога нас аутор обавештава да су у овом говору уметнуте или накнадно додате реченице ређе него у данашњем књижевном језику и добијају облик релативне реченице. Ово се избегава или нарочитом стилизацијом, или уметнута реченица добија облик независне реченице, често са везником *а*. Унутар истог поглавља М. Пешикан анализира и упитне реченице, конгруенцију, ред речи, где констатује да је стање архаично и више се слаже са вуковским књижевним језиком него са језиком савремене штампе и медија. За разлику од књижевног језика, енклитика у овом говору тежи да заузме друго место, раздвајајући притом и тесно везане синтаксичке целине: *Ђџику сам и Жџрку иџсџ*. У одељку о употреби везника пише и о другим речима и изразима којима се одражавају реченични односи, наводећи

примере азбучним редоследом уз објашњење синтаксичко-семантичких особина и илустративне примере из грађе.

Наука располаже и подацима о синтакси реченице новопазарско-сјеничке зоне, којом се први у науци бавио Д. Барјактаревић (1966: 1–177) у студији *Новопазарско-сјенички говори*. Реченица се анализира у оквиру поглавља „Везници” (138–144), у коме издваја упитне везнике (*еда, ал, делми, шшо/зашшо*), узвичне речце (*ма, ама, еле*) и везник *ада*, раставне везнике (*или, ја, јали, јал, али, ал, вољ-вољ, градо-градо, шол-шол*); адверзативне везнике (*но, али, ма, ама, ема*); везнике временских (*а, када, пошшо*); узрочних (*е, ше, а, док, шек*) реченица, са примерима за сваки од наведених.

Архаични говор Мрковића код Бара идиом је у коме се чува велики број архаизама, који у систему функционишу са иновацијама насталим у алоглотским контактима. Такве прилике овај говор чине занимљивим и изазовним за истраживање, па аутор у књизи изводи значајне закључке. Синтаксички језички ниво, међутим, и овога пута остаје по страни. О овом питању у студији *Мрковићки дијалекти* Л. Вујовића (1969: 73–398) сазнајемо из поглавља „Осврт на реченицу” (286–288) и „Везници” (288–295). Одлуку да се не бави истраживањем синтаксе аутор образлаже тврдњом да мрковићки говор нема оне епске снаге којом се одликују наши динарски говори. Зато је његова реченица једноставна, без богатства у сложености и инверзији. Мрковићки говор није богат везницима, а најчешћи су: *и, ња, ше, а, али, но, ма, накле, шеке, како, ка, докли, ге, јербо, е, да, шшо*. Скоро никако се у слободном говору не чују: *ниши, већ, чим, као шшо, а камоли, буди, макар и џрема*. Неке од њих замењују други везници: *шеке* и *како* замењују *чим*; *ка* стоји уместо *као шшо*, *а* не замењује *а камоли*. За сваки који има специфичности у односу на књижевнојезичку норму даје примере и домен употребе.

„Неколико напомена о реченици” (176–185) говора Бјелопавлића доноси студија *Говор Бјелопавлића* Д. Ђупића (1977: 1–226). У њој се даје азбучни попис везника, уз напомену о домену њихове употребе, тако наводи да је: *а* временски везник (*А сийгнџиш, јавџи ни*); везник *али*, осим што је супротни везник, има и дисјунктивну функцију (*Ти али ја, оба не мџемо*); везник *ама* (*али*) искључиво је адверзативни; *да* има службу као и у књижевном језику, с тим да се често замењује са *е*; *дако* је везник којим се изражава жеља; *док* има исте службе као и у стандардном језику; даље наводи и везнике *ђе, ела, елаше, ема, зашшока, кад, како, ком* и друге, дајући примере и домен употребе за сваки од њих.

Најзад, о синтакси говора Враке, такође исељеничког и занимљивог за анализу, сазнајемо сасвим мало података из поглавља „Напомене о везницима” (175–176) рада *Из синтаксичке проблематике говора Врачана* Д. Петровића (1974: 161–182). Аутор издваја само појединости који имају извесне специфичности у односу на књижевни језик. Између осталог, наводи се да се везник *али* увек среће место дисјунктивног *или*; *е* се појављује уместо *јер*; наместо *како* употребљава се *ђе* (*Виђела за ђе бл'џи*); везник *ше* појављује се у релативним реченицама итд.

2.6. Говори **призренско-тимочке** зоне важе за најиспитаније идиоме на читавој штокавској територији. Још од прве студије изашле из пера А. Белића, аутори су показивали интересовање за бављење проблематиком ових говора. Наука, стога, располаже већим бројем значајних студија у којима налазимо обимне описе структуре призренско-тимочких идиома. Но, и у овим радовима синтаксичке прилике остају на маргинама истраживачког интересовања.

Прве податке о синтакси призренско-тимочких говора налазимо у књизи *Говор Јањева (међудијалекајски и миксоглојски процеси)* М. Павловића (Pavlović 1970). У поглављу „Типови реченица” (132–139) анализирају се екскламативне реченице, при чему се истиче да су у овом говору узвици обично праћени реченицама које су емоционално обојене. Дају се примери реченица којима се изражава задовољство (*Што је добро ову зóдину родило воће!*), поздрави (*Помози Боџ!*), захвалност (*Боџ ти дáја!*), грдња (*Не кречи како маџаре!*) и сл. Поводом упитних реченица, запажа се да су реченице са *да ли* емоционално индиферентне у позитивном виду – *Да ли си имаја неку рабóшу?* – док се у реченици истог садржаја, само са глаголом на почетку, исказује извесна заинтересованост за онога коме се обраћамо, односно за сам садржај говора – *Имаја ли си неку рабóшу?* – најпосле, у одричној реченици истога садржаја осећа се још виши степен заинтересованости – *Не ли си имаја друџу рабóшу?* Аутор издваја још неке моделе, а у наставку анализира и графички представља типове кретања тонске линије у сваком од њих. У наставку се наводе неке од типичних реченица из разговорног језика, а посебно се наглашавају изразитија померања значења реченичних везника. Тако аутор наводи да је везник *да* чест у објекатским реченицама (*Рéка ми је да ше познаје од пре*); нијансе места означавају *де* и *куде*; временски однос обележава се помоћу *кад*, односно *чим*, које је ознака непосредне условљености, те помоћу *док*, са семантиком истовремености. Кад има семантику ‘пошто’, *пошто* означава оно што следује, а синтаксема *како* је за начин и поређење. У наставку аутор објашњава и даје примере још за неке везнике. Закључује поглавље запажањем да у овом говору преовлађује напоредност и настављачки ток реченица, са везницима *и* и *па* (*Мéтне се л’ем и приидј, па се зайдји, па се ушўка, па се ошўка*), али може бити и без свезе (*Ойили се, омáзи*).

Студија Н. Богдановића (1979: 1–178) *Говори Бучума и Белоџ Пошoка* синтаксом реченице бави се у потпоглављима: „Императивне реченице” (134–135), из ког сазнајемо да осим модела са императивом, у овом говору функционише и модел са *да* + презент / *да* + перфекат; *има* + (*да*) + презент; *мора* + (*да*) + презент; *нек(а)* + презент; као и реченице са неким од облика за подстицање. Упитна реченица (136) редовно има форму: *Видел ли си за*. Забележен је мали број примера са енклитиком *че/ће* на почетку упитне реченице; остварује се и везником *ако* и речцом *ли*, као и специфичном интонацијом. У потпоглављу „Безлична реченица” (136–137) аутор наводи да се за активност природних сила користи

модел: *Убило га; Обрало сливе*. На исти начин исказује се и стање органа после неког дејства без спољашњег узрока (*Осушило га*).

Студија *Говор Лужнице* Љ. Ђирића (1983: 1–190) садржи поглавље „Из синтаксе реченица” (108–110). Од тамо наведених појединости издвајамо то да се реченице са логичким субјектом реализују са помоћним глаголом и без њега; да упитне реченице могу бити образоване са футурском енклитиком *че* за сва лица, која стоји на почетку; потом са глаголским обликом на почетку и речцом *ли*; затим у форми *ако + ли + глаголски облик*; као и са упитним речима *не ли* или само *ли*; те у форми *да ли + глаголски облик*. Императивне реченице, осим императивом у предикату, остварују се и у форми *нека* или *да + презент*. За везивање временских реченица сем везника *док* користи се и *дор*, а за везивање узрочних, поред осталих, употребљавају се и *дек(а)* и *ел*.

Говор Алексиначког Поморавља (Vogdanović 1987: 7–302) садржи поглавље „Упитне реченице” (254–255), у коме аутор констатује да се могу образовати са упитном речју (директна и реторска питања) и без ње (посредством интонације), као и да могу имати и узвични карактер онда када се њима исказује прекор у циљу подстицања, упозорење, изненађење, сажаљење, неодобравање, и наводи примере за све типове. „Императивне реченице” (255–258) – сем облицима императива творе се у овом говору и различитим императивним речцама, односно различитим типовима конструкција са презентом, али и помоћу одговарајуће интонације. „Узвичне реченице” (258) – унутар своје структуре по правилу имају неки узвик, који обично заузима иницијалну или финалну, дакле маркирану позицију. Посебна поглавља у овој студији су и: „Негација (258–260); Компарација (260–262).

Можда и најкомплетнији преглед синтаксичке проблематике говора призренско-тимочке зоне доноси претежно социолингвистички оријентисана студија *Говор Ниша и околних села* (Тома 1998: 11–473). Синтакси реченице посвећена су следећа поглавља: „Реченице постојања и непостојања” (403–411), у коме прилаже примере за реченице у презенту у форми *има + номинатив*, реченице у перфекту са глаголима *биџи* и *имати*, издвајајући семантичке типове и подтипове уз објашњење граматичке и семантичке службе; „Конјунктори” (411–417), у коме издваја оне са саставном службом – *и, ња, ње, ма, ниџи / ниџ / ни*; везнике са супротном функцијом – *а, али / ал, ама, но, неџо, њак*; раставне – *или / ил, ели / ел, а*; искључном – *само, само џиџо*; и „Субјунктори” (417–421), у коме наводи везнике изричних допунских реченица, зависноупитних реченица, намерних, узрочних, последичних, начинских, погодбених, допусних и временских реченица. За све издвојене типове реченичних односа аутор одређује семантику, домен употребе и прилаже довољан број репрезентативних примера.

3. Дискусија и закључак

Изложена грађа у овом раду потврђује нашу претпоставку о томе да синтакса реченице у нашој дијалектолошкој литератури представља неистражено поље, као и то да овај језички ниво свакако пружа могућност за даље проучавање.

Као што је поменуто поводом докторске дисертације Д. Урошевић, чини се да се у новије време истраживачи почињу окретати испитивањима оних језичких нивоа за које је евидентно у претходним деценијама мањкало заинтересованости. Томе сведочи и чињеница да је пре неколико година на Филолошком факултету Универзитета у Београду одбрањена и докторска дисертација *Синтакса реда речи у дијалектима српског језика* (Огнјановић 2020), у којој ауторка системски описује и анализира синтаксичке и стилске карактеристике реда речи у дијалектима српског језика. Такође, ове године је на Филолошком факултету Универзитета у Крагујевцу пријављена дисертација М. Луковић *Структура прости реченице у косовско-ресавском дијалекту*. Надамо се да су три поменута завршна рада докторских студија почетак једне нове епохе у дијалектологији и србистици и да ће донети не само нова сазнања већ и нове теоријско-методолошке приступе, подсетити на то да су дијалекти неисцрпна ризница богатог материјала из кога се могу изводити значајни теоријски закључци. Сматрамо да ће новији радови послужити као полазница и покретачка снага научном подмлатку, коме су и сви до сада поменути аутори, у чијим студијама налазимо заметке за обимније, свеобухватније и систематичније научне синтезе о дијалекатској синтакси, путоказ за даљи рад. Најзад, поменућемо и то да истраживачи на располагању данас имају богату и практично неисцрпну научну заоставштину у виду дијалекатских текстова складиштених у прошлости дужој од једног века.

Пред будућим истраживачима стоји тежак задатак успостављања јединственог теоријско-методолошког приступа, ако се има у виду чињеница да досадашња синтаксичка истраживања махом одликује фрагментарност, спорадичност, произвољност у одабиру категорија које ће бити предмет анализе, те неуједначен теоријско-методолошки приступ, што све заједно онемогућава систематичан приступ подацима и њихово сравњивање. Нужно је, стога, за сваку синтаксичку категорију јасно дефинисати потпун инвентар обележја (посматрајући превасходно дијалекат као заокружен, самосталан систем, а потом и у дијасистему српског језика), уместо издвајати појединачне, насумично одабране црте диференцијалне у односу на стандард, чиме се не нуди могућност увида у сложени сплет служби синтаксичких категорија и комплексност њихових међуодноса.

Преглед изложен у овоме раду показао је да шумадијско-војвођански и смедеревско-вршачки дијалекат пружају највише могућности за доношење иновативних закључака, имајући у виду степен њихове (не) истражености. Но, на осталим тачкама штокавштине забележена је и остаје да буде забележена богата грађа која ће омогућити нове погледе

на српску дијалекатску синтаксу. Закључујемо, стога, да наша србистика остаје у ишчекивању првог свеобухватног описа синтаксе реченице неког српског говора.

Литература

- Barjaktarević 1966: D. Barjaktarević, Novopazarsko-sjenički govori, *Srpski dijalektološki zbornik*, XVI, Beograd, 1–177.
- Bogdanović 1979: N. Bogdanović, Govori Bučuma I Belog Potoka, *Srpski dijalektološki zbornik*, XIV, Beograd, 1–178.
- Bogdanović 1987: N. Bogdanović, Govor Aleksinačkog Pomoravlja, *Srpski dijalektološki zbornik*, XXXIII, Beograd, 7–302.
- Božović 2008: M. Božović, Govori srednjeg Ibra, Priština – Leposavić, Institut za proučavanje kulture Srba na Kosovu i Metohiji.
- Čirić 1983: Lj. Čirić, Govor Lužnice, *Srpski dijalektološki zbornik*, XXIV, Beograd, 1–190.
- Ćupić 1977: D. Ćupić, Govor Bjelopavlića, *Srpski dijalektološki zbornik*, XXIII, Beograd, 1–226.
- Dragičević 1980: M. Dragičević, Govor ličkih jekavaca, *Srpski dijalektološki zbornik*, XXXII, Beograd, 15–241.
- Đukanović 1983: P. Đukanović, Govor sela Gornje Caparde (kod Zvornika), *Srpski dijalektološki zbornik*, XXIX, Beograd, 191–294.
- Ivić 1990: P. Ivić, Dijalektologija, jedan naš kulturni problem, *O jeziku nekadašnjem u sadašnjem*, Beograd – Priština: BIGZ – Jedinstvo, 207–212.
- Ivić 1994: P. Ivić, *O govoru Galipoljskih Srba*, Novi Sad – Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Jović 1968: D. Jović, Trstenički govor, *Srpski dijalektološki zbornik*, XVII, Beograd, 1–238.
- Ivić 1963: M. Ivić, Repertoar sintaksičke problematike u srpskohrvatskim dijalektima, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, VI, Novi Sad, 13–31.
- Miletić 1940: B. Miletić, Crmnički govor, *Srpski dijalektološki zbornik*, IX, Beograd, 211–663.
- Miloradović 2015: S. Miloradović, Sintaksa padeža u srpskoj dijalektologiji – stepen ispitivosti I teorijsko-metodološki pristup, u: Lj. Popović, D. Vojvodić, M. Nomači (red.), *U prostoru lingvističke slavistike*, Zbornik naučnih radova povodom 65 godina života akademika Predraga Pipera, Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, 515–533.
- Nikolić 1964: B. Nikolić, Sremski govor: *Srpski dijalektološki zbornik*, XIV, Beograd, 1–248.
- Nikolić 1972: M. Nikolić, Govor Gorobilja (kod Užičke Požege), *Srpski dijalektološki zbornik*, XIX, Beograd, 619–746.
- Ognjanović 2020: S. Ognjanović, *Sintaksa reda reči u dijalektima srpskog jezika*, <<https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/18927?show=full>>, 1. 12. 2023.
- Pavlica 1984: D. Pavlica, O govoru okoline Udbine, *Srpski dijalektološki zbornik*, XXX, Beograd, 357–424.

- Pavlović 1970: M. Pavlović, *Govor Janjeva (međudijalekatski i miksoglotski procesi)*, Novi Sad: Matica srpska – književno odeljenje.
- Pešikan 1965: M. Pešikan, Starocrnogorski srednjokatunski i lješanski govori, *Srpski dijalektološki zbornik*, XV, Beograd, 1–294.
- Petrović 1973: D. Petrović, *O govoru Zmijanja*, Novi Sad: Matica srpska: Književno odeljenje: Biblioteka Zbornika za filologiju i lingvistiku.
- Petrović 1974: D. Petrović, Iz sintaksičke problematike govora Vračana, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XVI/1, Novi Sad, 161–182.
- Petrović 1978: D. Petrović, *Govor Banije i Korduna*, Novi Sad – Zagreb, Matica srpska – Prosvjeta.
- Pižurica 1981, M. Pižurica, *Govor okoline Kolašina*, Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.
- Radić 2010: P. Radić, *Kopaonički govor (etnogeografski i kulturološki pristup)*, Beograd: SANU i Etnografski institut.
- Rakić Milojković 1995: S. Rakić Milojković, Sintaksički upitnik za govore kosovsko-re-savske i prizrensko-timočke dijalekatske zone, *Srpski dijalektološki zbornik*, XLI, Beograd, 521–570.
- Remetić 2017: S. Remetić, Srpska dijalektologija juče, danas i sutra, *Južnoslovenski filolog* LXXIII, sv. 3–4, Beograd, 85–112.
- Simić 1978: M. Simić, Govor sela Obadi u bosanskom Podrinju, *Srpski dijalektološki zbornik*, XXIV, Beograd, 1–124.
- Stanić 1977: M. Stanić, Uskočki govor II, *Srpski dijalektološki zbornik*, XXII, Beograd, 1–157.
- Stevanović 1933-34: M. Stevanović, Istočnocrnogorski dijalekat, *Južnoslovenski filolog*, XIII, Beograd, 1–128.
- Stevović 1969: I. Stevović, Šumadijski govor u Gruži sa osobitim osvrtom na akcente, *Srpski dijalektološki zbornik*, XVIII, Beograd, 401–635.
- Tešić 1977: M. Tešić, Govor Lješanskog, *Srpski dijalektološki zbornik*, XXII, Beograd, 165–328.
- Toma 1998: P. L. Toma, Govor Niša i okolnih sela, *Srpski dijalektološki zbornik*, XLV, Beograd, 11–473.
- Tomić 1987: M. Tomić, Govor Radimaca, *Srpski dijalektološki zbornik*, XXXIII, Beograd, 303–474
- Urošević 2015: D. Urošević, Vremenska rečenica u šumadijsko-vojvođanskom dijalektu, <<https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/4514/Disertacija16.pdf?sequence=6&isAllowed=y>>, 30. 11. 2023.
- Veljović 2018: B. Veljović, Sintaksa glagolskih oblika u govoru Tutina, Novog Pazara i Sjenice, *Srpski dijalektološki zbornik*, LXV/1, Beograd, 1–476.
- Vujović 1969: L. Vujović, Mrkovički dijalekat, *Srpski dijalektološki zbornik*, XVIII, Beograd, 7–398.
- Vuković 1938-39: J. Vuković, Govor Pive i Drobnjaka, *Južnoslovenski filolog*, XVII, Beograd, 1–114.
- Vušović 1927: D. Vušović, Dialekt istočne Hercegovine, *Srpski dijalektološki zbornik*, III, Beograd, 3–70.

Bojana M. Veljović Popović

SENTENCE SYNTAX IN SERBIAN DIALECTOLOGY: ASPECTS AND RESULTS OF PREVIOUS RESEARCH AND DIRECTIONS FOR FUTURE INVESTIGATIONS

Summary

An overview of the existing research on sentence syntax in Serbian dialects is provided in the paper. Consulting available dialectological studies, the author summarizes conclusions and points out the frequently mentioned problem of the unexplored nature of this linguistic level. The review is organized according to the dialects in the paper, whereby studies and individual papers, along with their conclusions, are presented in chronological order. It has been shown that, apart from two doctoral dissertations addressing this issue, no comprehensive study has been published solely dedicated to the syntax of colloquial sentences. All information related to this question in scientific literature is found in the form of incidental remarks in relatively small sections of studies traditionally focused on examining prosodic, phonetic, or morphological aspects. The aim of the paper is thus to emphasize the necessity of this type of research so that the rich linguistic material that provides the opportunity to draw theoretically significant linguistic conclusions, will not remain undiscovered and unknown to the scientific community.

By reviewing the available literature, we conclude that the least examined dialects of the Serbian language include the Smederevo-Vršac and Šumadija-Vojvodina dialects. The Kosovo-Raška and Zeta-Sjenica dialects, as well as the speech of the Priština-Timočka zone, have been somewhat more frequently studied by dialectologists, and there is more extensive material published about them. Finally, the most examined idiom includes the Herzegovina-Krajina dialect.

The author's conclusion in the paper is that the necessity of examining the syntactic linguistic level of Serbian dialects is evident. Serbian dialectology still awaits a monographic publication solely dedicated to presenting syntactic issues of Serbian speech.

Keywords: dialectology, dialectal syntax, sentence syntax, dialect, vernacular

Примљен: 25. јун 2023. године

Прихваћен: 28. фебруар 2024. године